

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE**

**Istorie și politică – Perspective ale spațiului
în scrierile despre războaie ale lui Emanuel
Ringelblum și Reuven Ben-Shem**

REZUMAT AL TEZEI DE DOCTORAT

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT

Prof. univ. dr. Marcela Sălăgean

Student-doctorand

Victoria Nizan

CLUJ-NAPOCA, 2021

CUPRINS

5 ..... Notă asupra traducerilor și numelor

6.....ABSTRACT

12 ..... Obiectivele cercetării 1.

12 ..... Întrebările cercetării 2.

16 ..... Privire de ansamblu asupra capitolelor 3.

20 ..... Considerații teoretice 4.

23.....CONCLUZII

32.....BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CUPRINS	PAGINĂ
INTRODUCERE	1
Scopul cercetării	5
Obiectivele cercetării	10
Întrebările cercetării	11
Trecere în revistă a capitolelor	16
Considerații teoretice	20
CAPITOLUL I: LITERATURA DE SPECIALITATE: ISTORIA CA IDENTITATE A EVREILOR	
I.1 Fernezia pentru istorie	26
I.2 Simon Dubnowarhitectul unui concept – istoria definește evreimea	
I.2.1 Scurtă istorie a vieții sale	27
I.2.2 Istoria ca instrument	30
I.2.3 Politica în calitate de scop	33
I.3 Istoricul autorilor de jurnale	37
I.3.1 Scurtă istorie a vieții lui Ringelblum	40
I.3.1.1 YIVO (Yidisher Visnshaftlekher Institut)	43
I.3.1.2 Ringelblum și YIVO	45
I.3.1.3 Left Poalei Zion (LPZ)	48
I.3.1.4 Welfare - JDC sau Joint	51
I.3.1.5 Zbąszyń	52
I.3.2 Scurtă istorie a vieții lui Reuven Ben-Shem	54
I.3.2.1 Hashomer Hatzair	57
I.3.2.2 Reuven Ben-Shem și Hashomer Hatzair	60
I.3.2.3 Activismul lui Ben-Shem	62
I.3.3 Ringelblum și Ben-Shem în timpul războiului	67
CAPITOLUL II: LITERATURA DESPRE HOLOCAUST	76
II.1 Jurnalele Holocaustului ca narațiuni personale	79
II.1.1 Între jurnale, mărturii, documentare deliberată și memorii	89
II.1.2 Mărturiile în timpul și imediat după război	90

II.1.3 Yizkor Books – Comemorarea comunităților distruse	100
II.2 Aspecte motivaționale în demersul de documentare	102
II.3 Jurnalele și mărturiile ca surse istorice	127
CAPITOLUL III: SFERA PRIVATĂ ȘI CEA PUBLICĂ	
III.1 Lebensraum – Implementarea în teritoriile ocupate de naziști	148
III.1.1 Lebensraum în Varșovia	151
III.1.1.1 Marcarea identității evreilor - Banderola	151
III.1.1.2 Sfera evreiască – Ghetoul din Varșovia	153
III.1.2 Alungați și strămutați - Refugiați	161
III.1.3 Punctele – Centrele de refugiați	165
III.1.4 După deportări – Schimbări în topografia ghetoului	167
III.1.5 Atelierele (Magazinele) – Fabricile ghetoului	169
III.2 Scopul scrisului: Latura personală este politică	171
III.2.1 Politică – Ringelblum: Postul de radio londonez	178
III.2.2 Durata activismului lui Ringelblum	182
III.2.3 Reuven Ben-Shem – Scrisul este personal, dar și politic	185
III.3 Sfera privată – Marcarea corpului	196
III.3.1 Referiri la banderole în ambele jurnale	197
III.3.2 Toți evreii sunt egali	201
III.3.3 Șocul vizual	207
III.3.4 Sentimente – Despre evrei și convertiți	215
III.4 Sfera privată în jurnale – un loc pentru spațiu	227
III.4.1 Dificultăți în analiza noțiunii de dificultate în ghetou	229
III.4.2 Aspecte ale intimității – În interiorul casei	235
III.4.2.1 Un spațiu dificil – Containerul	235
III.4.2.2 Producerea spațiului – Despre intimitate și autocontrol	240
III.4.2.3 Exteriorul trece în interior	247
III.5 Sfera publică evreiască – străzile ghetoului	257
III.5.1 Spațiile publice din ghetou	258

III.5.2 Vizualul și adevărul	261
III.5.3 Sfera publică și punctul de vedere	
III.5.3.1 Propaganda - Das Ghetto, Încercarea de a „documenta” despre evrei înainte de dispariția acestora, mai - iunie, 1942	266
III.5.3.2 Punctul de vedere al evreilor	274
III.6 Interiorul trece la exterior	280
III.7 Prăbușirea percepției umane – Magazinele – fabricile deținute de germani în ghetoul din Varșovia	287
III.7.1 Redefinirea conceptelor umane	290
III.7.2 Complexele evreiești – zonele de lucru și de locuit	294
CONCLUZII	302
BIBLIOGRAFIE	315
Anexa 1 – Hartă a ghetoului din Varșovia	342
Anexa 2 – Fragmente de jurnal	343
Anexa 3 – Emanuel Ringelblum	345
Anexa 4: Reuven Ben-Shem	347
Anexa 5: Identificarea evreilor – banderole și insigne	350
Anexa 6 – Refugiații	351
Anexa 7 – Scene de stradă	352

Notă asupra traducerilor și numelor

Prezenta disertație se bazează pe versiunile tipărite ale jurnalului lui Emanuel Ringelblum atât în limba originală, respective idiș, cât și în ebraică. Cu toate acestea, deoarece din cărțile idiș câteva intrări lipsesc, iar unele sunt organizate diferit, am ales să citez / să mă bazez pe versiunea ebraică în cadrul notelor de subsol. Am optat pentru această abordare deoarece versiunea ebraică este mai recentă și conține ansamblul complet care cuprinde atât jurnalul zilnic al lui Ringelblum, cât și scrierile sale secrete. Cu excepția cazului în care se menționează altfel, citatele introduse în prezenta disertație au fost traduse de mine, bazându-mă atât pe versiunile în idiș, cât și în ebraică, cu excepția cazului în care un citat a apărut doar în ediția ebraică.

Toate textele lui Ben-Shem's au fost scrise în varianta originală în ebraică, iar traducerile îmi aparțin.

În unele citate, am păstrat varianta originală alături de traducere, intenția mea fiind de a permite cuvintelor autentice să transmită semnificația lor completă celor care înțeleg aceste limbi. În aceeași măsură, în cadrul traducerilor, am încercat să rămân cât mai aproape de formularea, structura și punctuația inițiale, deoarece în majoritatea cazurilor acestea reprezentau și o stare de spirit, pe care m-am străduit să nu o pierd în traducere. Modificările sau clarificările au fost menționate între paranteze și, de asemenea, am folosit elipsa pentru a indica părțile din text care nu au făcut obiectul traducerii.

Am păstrat ortografia originală ale numelor de orașe și persoane, în poloneză, cu excepția celor pentru locurile familiare precum Varșovia, Auschwitz și, invers, pentru persoane precum Ringelblum și Reuven Ben-Shem. Pentru alte limbi, am optat pentru versiunea de ortografie englezească.

Am optat pentru utilizarea numelui Ben-Shem în loc de Feldschuh, deoarece multe referințe folosesc pseudonimul acestuia în ebraică sau engleză. Numele său și al membrilor familiei sale pun o problemă, deoarece apar sub diferite forme în diferite surse. De exemplu, la Yad Vashem, jurnalul său este catalogat sub numele său original: Feldschuh, care pare a fi grafia utilizată de Ben-Shem însuși așa cum apare și în dedicația către soția sa, Pnina (Perla). Prenumele lui Ben-Shem, Reuven, are, de asemenea, diferite versiuni: Reuven, Ruben, Rubin și așa mai departe.

Aceeași ambiguitate este relevantă pentru Ringelblum, deși numele său are mai puține variații. Aici am folosit „Emanuel”, însă în cazurile în care numele apărea în mod diferit într-o anumită sursă, am utilizat ortografia sursei respective. Aceeași abordare este valabilă și pentru alte referințe incluse în prezenta teză.

ABSTRACT

Prin cercetarea noastră am încercat să determinăm dacă există dovezi în jurnalul istoric al lui Emanuel Ringelblum și în scrierile despre război ale lui Reuven Ben-Shem care să indice că aceștia au înțeles manipularea spațiului de către naziști în timpul celui de-al Doilea Război Mondial ca etape politice și istorice paradigmatică care au condus la anihilare. Din punct de vedere ale etapelor de îngustare a spațiului ghetourilor, ne întrebăm dacă evreii au fost capabili din punct de vedere intelectual și/sau emoțional să deducă punctul final al acestei manipulări a spațiului – exterminarea totală a populației evreiești. Altfel spus, ne referim la măsura în care cei doi scriitori au făcut dovada conceptualizării evenimentelor istorice petrecute.

Utilizând teoria lui Henri Lefebvre, am încercat să determinăm dacă documentarea a constituit răspunsul celor doi autori de jurnale la declinul spațiului, în încercarea de a crea o contra-paradigmă istorică și politică. Vom încerca să determinăm ce fel de spațiu este prezentat și dacă demersul de a scrie despre acest spațiu s-a concretizat în recuperarea spațiului fizic. A constituit scrisul un rezultat prezis al diminuării respectivului spațiu? Care a fost relația între procesul fizic al restrângerii spațiilor și demersul de a scrie despre acestea?¹

Prin examinarea evenimentelor care au legătură cu spațiul, am sugerat o nouă perspectivă de studiu și cercetare asupra Holocaustului. Am plecat de la premisa că acest eveniment istoric fără precedent ar trebui observat din perspectiva celor care l-au experimentat. Asumarea punctului de vedere al participanților și a modului în care aceștia au înțeles ceea ce s-a întâmplat poate pune în lumină anumite decalaje în percepțiile care fac ca aceste evenimente să pară de neconceput și astfel neașteptate. Este posibil ca lipsa precedentelor istorice sau de altă natură să aibă un impact asupra felului în care a fost perceput conceptul de Soluție Finală în perioada celui de-al Doilea Război Mondial?

---

¹ Henri Lefebvre, *The Production of Space*, UK: Basil Blackwell, 1991, p. 17.

Iniția, ideea în sine de a înregistra evenimentele a fost complet naturală pentru Ringelblum. În fond, el era cel care introdusese această metodă de studiere a istoriei, prin înregistrarea evenimentelor din perspectiva oamenilor obișnuiți, cu multă vreme înainte de război. Mai mult decât atât, all, he had introduced this method of studying history, by recording events from the perspective of the common people, long before the war. Mai mult, experiența sa personală cu primele evenimente de strămutare introduse de naziști în Zbąszyń, l-a convins cu siguranță că războiul dintre Polonia și Germania trebuia documentat pe măsură ce se desfășura. Ringelblum a estimat că astfel de înregistrări aveau să constituie surse de referință valoroase odată ce războiul se termina și se puteau începe cercetările pe această temă.² Într-adevăr, primele însemnări ale lui Ringelblum din primele luni de război indică faptul că intenționa să le organizeze sub forma unor însemnări de pe teren și să le utilizeze pentru cercetări ulterioare.

În ceea ce privește jurnalul lui Ben-Shem, acesta pare mult prea complex pentru simpla definiție a motivelor pentru care a ținut o evidență personală în care a documentat evenimentele pe care le-a experimentat. Ben-Shem era preocupat de istorie, însă spre deosebire de Ringelblum, nu era interesat de cercetarea acestui domeniu. Cu toate acestea, Ben-Shem folosea de istoria evreilor ca tactică politică menită să educe tinerii în speranța înființării unui stat evreiesc. Din această perspectivă, deși Ben-Shem manifesta mai puțin interes pentru cercetarea academică a istoriei, acesta privea istoria evreilor ca materia primă pentru realizările politice.

Într-un interviu cu fiul lui Ben-Shem, Nekamia, acesta a declarat că nu a știut cvă tatăl său scria un jurnal înainte de război.³ Se pare, într-adevăr, că Ben-Shem a început să țină un jurnal cu puțin timp înainte de declanșarea războiului, dar caietele au fost scrise în mare parte în perioada în care a stat ascuns, din februarie 1943 până cel puțin în iulie 1944, când a plecat din locul în care se ascundea la Lublin, care deja fusese eliberat la momentul acela. Potrivit lui Nekamia Ben-Shem, tatăl său se atașase foarte mult de însemnările sale, pe care chiar a reușit să le aducă în Palestina din timpul Mandatului Britanic, în 1945.

Se poate afirma că din multe puncte de vedere, studiul jurnalelor lui Ben-Shem și Ringelblum relevă maniera în care Ringelblum a perceput cercetarea

---

² Emmanuel Ringelblum, Letter to Raphael Mahler, 14.11.1938, in כתבים אחרונים, יחסי פולנים – יהודים, ינואר 1944 - אפריל 1944 *Last Writings, Polish-Jewish Relations, January 1943-April 1944*, Jerusalem: Yad-Vashem, Ghetto Fighters' House, 1994, (Hebrew), p. 304.

istorică. Potrivit acestuia, informațiile extrase din jurnale precum cel al lui Ben-Shem, erau esențiale pentru înțelegerea experienței din interior. Într-adevăr, echipa *Oneg Shabbat*⁴ a căutat să extragă documente de acest tip din arhivele sale, respectiv jurnale care să surprindă starea de spirit a scriitorului, care reprezintă experiența umană. În pofida discrepanțelor politice evidente între cei doi, Ringelblum fiind comunist, în timp ce Ben-Shem, era un intelectual al clasei mijlocii superioare afiliat mișcării de dreapta, un aspect care se distinge clar este că istoria evreilor le-a definit identitatea personală și ambii și-au extras din ea inspirația morală și politică.

Importanța acestui subiect derivă din faptul că se axează pe înțelegerea perspectivelor celor care au trecut prin cel de-al Doilea Război Mondial. Inițial, Ringelblum a documentat evenimentele care aveau loc ca practică de rutină pe care o adoptase în calitate de istoric cu mult înainte de începerea războiului. Abordarea lui istorică și metodologia pe care o utiliza erau puternic influențate de doctrina comunistă, care susținea că istoria era rezultatul condițiilor materiale, care la rândul lor influențau producția societății. Cu toate acestea, pe măsura trecerii timpului, obiectivul scrierilor sale s-a schimbat, trecând de la colectarea de informații pentru cercetările viitoare la colectarea de probe împotriva naziștilor și diseminarea informațiilor către lumea din afară. În plus, a început să conștientizeze tot mai clar că pentru germani, valoarea economică a evreilor era nesemnificativă.⁵

Se pare că schimbările ce au afectat conținutul jurnalului reflectă dezvoltarea unei perspective socio-comuniste asupra lumii la Ringelblum, un aspect ce nu a fost încă analizat în detaliu. Prezenta cercetare analizează aceste schimbări și maniera în care ele indică felul în care războiul a schimbat convingerile lui Ringelblum referitoare la faptul că exista o legătură între activismul politic și studiul istoriei evreiești și că atunci când nedreptățile economice împotriva evreilor aveau să fie rezolvate aceștia vor putea progresa. Războiul a contrazis aceste idei, arătând din ce în ce mai clar că istoria evreilor, indiferent dacă era sau nu studiată, nu putea constitui o sursă de cunoștințe utilizabile. Cu alte cuvinte, calamitățile care caracterizau istoria evreilor și care fuseseră documentate istoric, nu ar fi putut prezice anihilarea în stil nazist. În ceea ce privește economia și materialismul, se

---

³ Interviu cu Nekamia Ben-Shem, 17.6.2017.

⁴ Emmanuel Ringelblum, op. cit., p. 3-22. Arhiva *Oneg Shabbat* sau Arhiva Ringelblum, a fost o arhivă subterană înființată în ghetoul din Varșovia pentru a documenta viața din timpul războiului.

pare că Ringelblum a ajuns treptat la concluzia că deoarece evreei erau elementul central în această chestiune, germanii au considerat aspectele economice ca fiind redundante.

În timp ce scrierile lui Ringelblum au fost cercetate pe larg, însemnările lui Ben-Shem au fost scoase la lumină de curând. Am auzit pentru prima oară de existența acestor documente dintr-o scurtă recenzie a jurnalului într-un articol de Amir Haskel, care m-a determinat să caut jurnalul la *Yad Vashem*.⁵ Parcurgerea unor părți din jurnal mi-a stârnit interesul și cu sprijinul și acordul coordonatorului meu, Prof. dr. Marcela Sălăgean, am decis să demarez cercetarea ambelor jurnale. Când mi-am început cercetarea, în septembrie 2016, părerea unanimă în rândul cercetătorilor era că jurnalul lui Ben-Shem fusese scris în perioada pe care acesta a petrecut-o în ghetou, însă pe măsură ce cercetarea noastră a progresat, documentul a constituit sursa unei serii de interogații pe care le-am dezvoltat în cadrul tezei. În prezent sunt aproape sigură că majoritatea documentelor au fost scrise în secret și părțile care pot fi citite au fost editate de cel puțin trei ori, posibil de către persoane diferite, deși se pare că Ben-Shem însuși a fost implicat, într-o oarecare măsură, în majoritatea acestor eforturi.

Potrivit lui Ben-Shem, documentarea pe care a efectuat-o a provenit din nevoia sa de a consemna ceea ce i s-a întâmplat lui și familiei sale. Scrierile lui Ben-Shem sunt neobișnuite, deoarece au fost scrise în ebraică, o limbă cunoscută majorității evreilor, în special bărbaților, care au primit educație evreiască, dar nu ca limbă modernă vorbită. Ben-Shem și-a redactat scrierile într-o ebraică rafinată și a adăugat ocazional cuvinte sau expresii în idiș, latină, poloneză și germană, limbi pe care le cunoștea. Partea descifrată a jurnalului său constă în șapte sute de pagini dactilografiate, dintre care majoritatea sunt lizibile. Prima pagină a unuia dintre caietele sale originale scrise de mână (se pare că erau trei astfel de caiete) conține un testament care oferă instrucțiuni referitoare la manuscrise în cazul în care ar fi fost găsite după moartea sa.

---

⁵ Idem, -1939 ספטמבר: גטו וארשה: המלחמה: יומן ורשימות מתקופת המלחמה (Diary and Notes from the Warsaw Ghetto, September 1939 - December 1942), Vol 1, Jerusalem: Yad-Vashem, Ghetto Fighters' House, 1999, (Hebrew), p. 423.

⁶ Amir Haskel, "ד"ר ראוּבֵן פֶלדְשׁוּ (בֶּן שֵׁם) וְהַיּוֹמָן הַגָּנוּז" (Dr. Reuven Feldschuh [Ben-Shem] and The Archived Diary), 18.9.2011, (Ebraică), accesat la 20.6.2020. <https://meyda.education.gov.il/files/noar/yoman.pdf>. Accesat la 13.03.2017. Haskel este Brigadier-General și cercetător al Holocaustului.

Există mai multe teorii care explică motivațiile diverse care pot sta la baza scrierii unui jurnal, dar legătura între noțiunea de scris ca reacție paradigmatică la diminuarea spațiilor fizice nu a fost până în prezent examinată ca atare. Scrierile lui Ben-Shem și ale lui Ringelblum, precum și atitudinea acestora cu privire la documentare și istorie furnizează informații despre modul în care autorii jurnalului și-au perceput responsabilitatea sau sarcina pe care și-au aumt-o prin scris – de a analiza evenimentele istorice și de a încerca să învețe din ele cu scopul de a releva perspective, cunoștințe sau tactici care să-i ajute să facă față situației din ghetou.

Există aparent un număr limitat de cercetări care au încercat să descopere în relatările personale, fie că acestea au fost redată sau nu din perspectivă istorică, dacă scriitorii au fost capabili să perceapă în manipularea spațiilor introdusă de naziști un model paradigmatic istoric și politic care includea anihilarea lor. Nici întrebarea referitoare la scrierile despre evenimente istorice, în jurnale sau relatări, ca reacție la diminuarea spațiului și nici căutarea de mesaje ascunse, din punct de vedere al noțiunii de spațiu nu au constituit punctul central al cercetării noastre.

Prin teza noastră susținem că în pofida diferențelor evidente între cele două jurnale, ambele relaționează în mod direct cu istoria și în mod specific cu prăbușirea conceptului tradițional de istorie ca rezultat al evenimentelor care au avut loc în ghetoul din Varșovia. Putem cu ușurință caracteriza jurnalul lui Ringelblum ca fiind un document istoric. Lucrurile stau însă cu totul altfel dacă ne referim la jurnalul lui Ben-Shem. Acesta reprezintă o relatare personală și astfel abordarea istorică este mult mai evazivă. Cu toate acestea, din punct de vedere istoric, cele două jurnale par să fie compatibile chiar și numai prin prisma faptului că evenimentele istorice din cadrul celui de-al Doilea Război Mondial au fost unele extreme.

Ambele jurnale indică faptul că autorii lor par să fi experimentat senzația că au fost alienați de istorie și situați astfel în afara sferei umane. Din câte cunosc nu a fost analizată ipoteza conform Ringelblum și Ben-Shem au înțeles relația între schimbările suferite de spați sau dacă documentarea lor, pe lângă faptul că a constituit o formă de reacție la greutățile cu care s-au confruntat, a fost și un răspuns la manipularea spațiului.⁷

Unul din cele două texte cercetate este parte din jurnalul zilnic al lui Emanuel Ringelblum pe care acesta l-a început la sfârșitul lui octombrie 1939 și a cărui ultimă

intrare pare să fi fost scrisă în ianuarie 1943. M-am bazat atât pe versiunea ebraică, cât și pe cea în idiș (originalul fiind scris în idiș), deoarece ultima versiune tipărită în idiș nu este încă completă. În plus, am discutat și câteva scurte pasaje din *Writings in Hiding*. Cel de-al doilea document a fost scris de Reuven Ben-Shem ca un tip de jurnal care a fost cel mai probabil scris în secret și în care autorul a redat evenimente din timpul războiului.⁸ Secțiunile utilizate pentru analiza narațiunii au fost descifrate de autorul însuși și probabil și de alte persoane în perioada următoare, în anii în care a trăit în Israel. Textele includ perioada cuprinsă între noiembrie 1940 și 4 aprilie 1943.

Arhiva *Yad Vashem* conține următoarele materiale:

- Manuscrisul 1: copie scanată a versiunii originale a manuscrisului, ce conține 300 de fotografii (majoritatea paginilor includ ambele părți ale paginilor din caiet) ale manuscrisului original, de dimensiune similară paginilor format A4.⁹ acestea sunt cele trei caiete care constituie scrierile lui Ben-Shem.
- Trei alte fișiere scanate care conțin versiunea scrisă de mână a jurnalului descifrat pe caiete de dimensiunea formatului A5 și care este posibil să fi fost scrise de doamna Lilly Goldenberg, o prietenă a familiei.
- Manuscrisul 2: 439 fotografii ale paginilor scrise de mână în perioada noiembrie 1940 – 20 iulie 1942.
- Manuscrisul 3: 46 pagini scrise din 20.07.1942 până în august 1942.
- Manuscrisul 4: 248 fotografii ale paginilor scrise de mână în perioada noiembrie 1942 – 4 aprilie 1943.
- Jurnal descifrat: 700 fotografii de pagini tipărite de mărime similară formatului A4, dactilografiate care conțin documentări din perioada noiembrie 1940 – 4 aprilie 1943.

---

⁷ Amos Goldberg, *Trauma in the First Person, Diary Writing During the Holocaust*, Bloomington, Indiana, USA: Indiana University Press, 2017, p. viii-ix

⁸ Moshe Kol, "ד"ר ראוּבֵן בֶּן-שֵׁם (פֶּלְדְּשׁוּה)" (Dr. Reuven Ben-Shem [Feldschuh]), *Massuah, a Yearbook on the Holocaust and Heroism*, no. 9, Tel Aviv: Massuah, April 1981, (ebraică), p. 45. Kol a scris că Ben-Shem i-a mărturisit că începuse să scrie jurnalul chiar în ghetou pe bucățele mici de hârtie, de dimensiunea unei cutii de chibrituri.

⁹ Dintre aceste fotografii, 87 reprezintă notițe rupte sau șterse de diferite dimensiuni și o copie a articolului scris de Anka Grupańska care rezumă interviul său cu Emilka (Shoshana) Kossower Rosenzweig.

1. Obiectivele cercetării

- De a investiga spațiul diminuat al ghetoului și de a afla dacă evreii erau capabili să deducă din perspectivă intelectuală și/sau emoțională punctul final al acestei manipulări a spațiului, și anume exterminarea totală a populației evreiești.
- De a investiga impactul pe care acest spațiu l-a avut asupra locuitorilor săi, analizând aspectele sociale, psihologice și fizice ale acestei situații unice în istoria omenirii.
- De a investiga toate precedentele acțiunilor naziste și modul în care lipsa acestor precedente și-a pus amprenta asupra concepției evreilor referitor la Soluția Finală așa cum s-a format aceasta pe durata celui de-al Doilea Război Mondial.
- De a determina, așa cum reiese din aceste scrieri, modul în care evreii au făcut față provocărilor impuse de manipularea spațiului și măsura în care cei doi scriitori au dovedit conceptualizarea evenimentelor istorice la care au fost martori.

2. Întrebările cercetării

- Au fost evreii capabili să deducă din perspectivă intelectuală și/sau emoțională punctul final al acestei manipulări a spațiului, și anume exterminarea totală a populației evreiești?
- Ce impact a avut această situație unică în istoria omenirii asupra locuitorilor ghetoului din Varșovia din punct de vedere social, psihologic și fizic?
- Ce impact a avut lipsa oricărui precedent al acțiunilor naziste asupra concepției evreilor referitor la Soluția Finală așa cum s-a format aceasta pe durata celui de-al Doilea Război Mondial?
- Cum au făcut evreii față provocărilor impuse de manipularea spațiului și în ce măsură au dovedit cei doi scriitori conceptualizarea evenimentelor istorice la care au fost martori?

Cercetarea noastră se axează pe o abordare interdisciplinară, formulând întrebări care țin de domeniul istoriei și utilizând metode de analiză a textului, respectiv lectura detaliată și analiza textuală a narațiunii pentru interpretarea aspectelor tematice din jurnalul zilnic al lui Emanuel Ringelblum și scrierile lui

Reuven Ben-Shem. Lectura detaliată și analiza narațiunii ne permit să înțelegem dacă unele concepte precum diminuarea spațiului, istorie și politică au fost concepute inițial ca fiind în legătură și dacă această legătură a fost înțeleasă ca fiind fatală. În plus, prin analiza textelor originale ne așteptăm să descoperim dacă scrisul și documentarea au reprezentat mijloace prin care autorii și-au revendicat spațiul evreiesc.

Acest proces implică aplicarea abordărilor de analiză narativă și citirea atentă a textelor autentice prin cartografierea tematică - verificarea conținutului - ceea ce este menționat, dezbătut etc., dar și ceea ce nu este consemnat și ceea ce a fost evitat. Analiza structurală se referă la modul în care este relatată o poveste și se concentrează pe elemente și mecanisme narative, și în egală măsură pe reprezentări lingvistice, explorând astfel capacitatea lor de a întruchipa un eveniment, precum și de a simboliza un agent.¹⁰ Ca model critic, abordarea structurală conduce la un nivel suplimentar care contribuie la formarea unei imagini mai veridice a evenimentelor descrise.

Cu toate acestea, ambele scrieri reprezintă documente ale căror autori au dat dovadă de o intensă conștientizare a responsabilității cuvântului scris și un grad ridicat de angajament față de rolul pe care scrierile lor l-ar putea juca pentru posteritate. Analiza narativă și citirea detaliată, metodologii care derivă din analiza textelor literare, sunt dominate de teoria literară care reflectă abordarea conform căreia povestirile sau narațiunile reflectă experiențele umane în modul în care au fost concepute. În plus, modul în care o poveste este prezentată în scris reflectă nu numai ceea ce naratorul alege să expună, ci și povestea pe care și-o spune lui însuși.¹¹

Ambele jurnale se situează de fapt la granițele epistemologiei: cum știe o persoană și cum poate fi sigură o persoană că ceea ce se știe este autentic. Cu toate acestea, corpul ontologic pe care l-au format scriitorii, descrierile lor și modul în care au analizat experiențele trăite, precum și relațiile atribuite lor, par să fi le fi clătinat cunoașterea așa cum o percepeau în timpul documentării evenimentelor. Ambii autori par să fi înțeles pe măsură ce evenimentele se petreceau, că imaginea de ansamblu și semnificația acesteia ar fi putut să le scape și că era posibil să fi interpretat în mod eronat aceste evenimente.

---

¹⁰ Catherine Kohler Riessman, "Narrative Analysis", în: *Narrative, Memory & Everyday Life*, Nancy Kelly, Christine Horrocks, Kate Milnes, Brian Roberts, David Robinson (editori), Huddersfield: University of Huddersfield, 2005, p. 2-3.

Din această perspectivă se pare că ceea ce a fost consemnat a fost de fapt procesul de pierdere a abilității de a înțelege. Cercetarea noastră a încercat să demonstreze că din viața trăită în ghetou și modul în care se asimilau experiențele era imposibil ca cineva să poată prezice intențiile germanilor, nici cele prezente și cu atât mai puțin cele viitoare. Viteza cu care se desfășurau evenimentele șterge granița între trecut și prezent. Din multe puncte de vedere, trecutul devine prezent deoarece prezentul se întinde pe o perioadă mai lungă decât în mod normal și astfel încetează să-și mai îndeplinească scopul. Prezentul nu mai conduce către viitor – viitorul înseamnă moarte. Ca urmare a acestei schimbări a structurii subiective a timpului, la ambii scriitori se observă o colosală prăbușire a modelelor umaniste de rațiune.

Prezenta cercetare utilizează analiza tematică a narațiunilor redată în tabelul de mai jos, pentru a evidenția, prin intermediul lecturii detaliate, conținuturile prin care am intenționat să analizăm ceea ce fiecare autor a ales să pună pe hârtie și modul în care acest conținut a fost prezentat. Utilizând abordarea tematică a lui Gareth Williams, sociolog britanic care a introdus conceptul de „reconstrucție narativă”, am analizat aceste narațiuni ca manifestări ale unor reflexii ale situației de criză: vinovăție, responsabilitate, explicații, impredictibilitate, inteligibilitate, etc. Prin intermediul lecturii detaliate am analizat contextele și alegerile de vocabula, care în cadrul analizei tematice nu sunt fragmentate și cercetate per se.¹²

În cadrul tabelului următor, am împărțit textul în subiecte tematice care tratează separat modul în care autorii jurnalelor discută noțiunea de manipulare a spațiului sau implementarea lebensraum (spațiul de locuit) în Varșovia în particular. Am căutat în jurnale informații care să reflecte punctele lor de vedere cu privire la natura acțiunilor și modul în care conceptul de spațiu se schimbă în consecință.

---

¹¹ Catherine Kohler Riessman, *Narrative Methods for the Human Sciences*, USA: Sage, 2008, p. 107.

¹² Ibidem, p. 59.

A se vedea și: Gareth Williams, "The genesis of chronic illness: narrative re-construction", *Sociology of Health and Illness*, Vol. 6 No. 2, 1984, p. 177.

Tema principală: Manipularea spațiului						
Problemați că/ concepte	Distrugerea individului.	Distrugerea comunităților - societate, familie, om.	Estomparea granițelor: privat & public; mort & viu, personal & comunitar.	Convertirea valorii omului ca atare în capacitatea de muncă a persoanei.	Negarea dreptului la existență.	Documentarea și birocrăția ca și control.
Germanii	Marcarea vizuală a evreilor.	Strămutări la scară largă.	Schimbarea naturii locuințelor, străzilor, punctelor, ¹³ cimitirului.	Ateliere (magazine) și Umschlagplatz.	Deportarea în centre de execuție.	Documentarea ca și control – Documentare extinsă oficială și neoficială – fotografică și birocratică.
Ringelblum	Documentare a dificultăților, în special înainte de închiderea ghetoului.	Informații documentate pe care le-a obținut chiar din Varșovia.	Documentare asupra cerșetorilor, furtului de mâncare, copiilor înfomețați, contrabandei, violenței, cimitirului.	Documentare semnificativ redusă – prezintă decepția, speranța și oroarea. Stilul scrierii se modifică.	Ringelblum a scris puțin despre deportări. Stilul scrierii indică mari frământări.	Documentarea ca spațiu evreiesc – exprimarea perspectivei evreilor. Ringelblum a documentat atâta vreme cât a fost în viață. Implementarea documentării a fost dificilă mai ales în timpul deportărilor, din cauza condițiilor.
Ben-Shem	Se referă sporadic la acest subiect.	A fost el însuși refugiat la începutul războiului. A făcut referire la refugiați pe care îi cunoștea personal sau la viața din „puncte”.	Similar cu Ringelblum, dar legat și de locuințe private și mirosuri.	A oferit o relatare detaliată consemnată aproape zilnic a vieții la Schilling.	Ben-Shem a scris despre întâlnirea cu un refugiat care a scăpat de la Treblinka.	Scrierea și exprimarea opiniilor era parte a personalității sale. Condițiile din ghetou l-au constrâns spre documentare sporadică. Aceasta a devenit punctul central al vieții sale în perioada în care s-a ascuns și și-a editat notele în mod constant până aproape de moartea sa în 1980.

¹³ Lea Prais, *Displaced persons, Refugees in the Fabric of Jewish Life in Warsaw September 1939-July 1942*, Iesuralim: Yad-Vashem, 2015, p. 314. "Punctul" era numele pentru așezămintele din ghetou unde locuiau refugiații aduși cu forța. Au devenit notorii datorită condițiilor de viață extreme de precare.

Această abordare metodologică ne-a permis să abordăm problema lacunelor în înțelegerea evenimentelor, precum și să verificăm modele și modurile de a extrage concluzii din evenimente. Cu alte cuvinte, oamenii care au experimentat opresiunea nazistă au înțeles la nivel conceptual că modelul istoric și politic de excludere conținea noțiunea de anihilare a poporului evreu, pe de o parte, și, pe de altă parte, că documentarea constituia o reacție la reducerea spațiului.

3. Privire de ansamblu asupra capitolelor

Primul capitol face o trecere în revistă a literaturii de specialitate, cu accent pe legătura între politică și istorie din perspectiva gândirii evreiești moderne. Se explică natura centrală a conceptului de istorie la evrei de la sfârșitul secolului al 19-lea. Această trecere în revistă se axează pe rolul central al lui Simon Dubnow în implementarea și diseminarea ideii că studiul istoriei evreilor avea legătură cu activismul politic. Influența sa asupra maselor de evrei, mai ales în Europa de Est, a fost una centrală, iar abordarea sa a pătruns mult în afara cercurilor academice. Unul din subcapitole analizează influența lui Dubnow asupra modului în care Reuven Ben-Shem și-a format atitudinea față de istorie, aspect ce se aplică și lui Ringelblum, care potrivit lui Kassow, "... a călcat pe urmele lui Dubnow, deși în circumstanțe tragice diferite. Prin consemnarea celui mai dureros capitol din istoria evreilor polonezi în cele mai mici detalii, sarcina este îndeplinită nu numai de un istoric, ci de o întreagă colectivitate..."¹⁴.

Al doilea capitol tratează fenomenul participării în calitate de martor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și după acesta. Am analizat motivele pentru care aceste persoane s-au dedicat scrierii de jurnale, mărturii, consemnări personale și stabilirii de comisioane istorice chiar pe durata desfășurării războiului. Am explicat motivele care i-au determinat pe acești oameni să scrie în timpul războiului și am indicat legătura între dezvoltarea nevoii personale de a depune mărturie pe de o parte și democratizarea relatărilor personale și infiltrarea acestora în cercetarea academică, ca implementare a îndemnului lui Dubnow de a ține evidența evenimentelor, pe de altă parte.¹⁵

---

¹⁴ Samuel D. Kassow, *Who Will Write Our History? Emanuel Ringelblum, the Warsaw Ghetto, and the Oyneg Shabes Archive*, Bloomington: Indiana University Press, 2007, p. 386.

¹⁵ Laura Jockusch, *Collect and Record! Jewish Holocaust documentation in early postwar Europe*, New York: Oxford University Press, 2012, ediție Kindle, locații 552, 876.

În plus, s-a discutat despre dezvoltarea abordării mărturiilor ca înregistrări istorice. Controversa cu privire la mărturiile s-a axat pe noțiunea de validitate a acestora, ca documente factuale exacte și veridice care ar putea fi folosite atunci când se efectuează o cercetare istorică. Sunt prezentate ecouri ale acestei controverse, inclusiv la Hayden White și Saul Friedländer, pe de o parte, și, pe de altă parte, în lucrarea inovatoare a lui Dori Laub și Shoshana Felman privind valoarea unică a mărturiilor ca înregistrări umane față de impozițiile stabilite de istoriografie pentru veridicitate în sensul juridic.¹⁶

În cel de-al treilea capitol am prezentat rezultatele analizei jurnalelor și am interpretat semnificația acestora în relație cu noțiunea de spațiu. Am arătat mai întâi ce a însemnat *Lebensraum* în Varșovia și cum experiența de viață a evreilor a fost afectată de manipularea spațiului introdusă de naziști. În al doilea rând, am analizat scopurile politice și istorice care au stat la baza consemnării și documentării evenimentelor. Am început cu prezentarea scenei private a orașului Varșovia în legătură cu o activitate intimă – actul scrierii, respectiv ceea ce fiecare dintre autorii de jurnal a spus despre propriile scrieri: Ringelblum, despre scopul său atunci când a început jurnalul și înființarea arhivei *Oneg Shabbat*, și observațiile mult mai personale ale lui Ben-Shem.

În următoarea secțiune ne-am axat pe dezintegrarea spațiului, de la nivel micro la cel macro. Acest subcapitol tratează sfera privată cu marcarea trupurilor evreilor, acțiune care le-a violat acestora intimitatea și i-a expus public. Urmează apoi o discuție asupra spațiului în locuințele private. În legătură cu sfera publică am discutat despre ridicarea zidului din jurul ghetoului și străzi de stradă pe marginea noțiunii de fotografie. În final, am analizat fragmentarea ghetoului în *Umschlagplatz* și magazine.

Următoarea secțiune discută despre decretul care i-a obligat pe evrei să poarte însemne de identificare, cu accent pe Varșovia, unde evreii reprezentau o treime din populație. Când a fost introdusă pentru prima oară, banderola, albă cu steaua lui David, relațiile din interiorul orașului au fost afectate imediat. Impactul a fost atât de radical încât orașul nu a mai fost definit ca spațiu, ci mai degrabă

---

¹⁶ Dori Laub M.D., "Bearing Witness, or the Vicissitudes of Listening", in Dori Laub M.D and Shoshana Felman, *Testimony, Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*, USA: Routledge, 1992, p. 59-63.

See also: Shoshana Felman, "Education and Crisis, Or the Vicissitudes of Teaching" in Dori Laub M.D and Shoshana Felman, *Testimony, Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*, USA: Routledge, 1992, p. 5-6.

trupurile evreilor au preluat această noțiune de spațiu. Astfel, banderola i-a transformat în obiecte care făceau în același timp parte din oraș, dar fiind expuși, erau abuzați atât de polonezi, cât și de germani. Banderolele au avut ca efect faptul că evreilor li s-a răpit natura umană și individualitatea, trupurile lor fiind transformate într-un spațiu care putea fi încălcat. În acest mod, în timp ce purtarea simbolului evreiesc era un edict individual, privat, acesta a relocalizat intimitatea evreilor în spațiul public, distorsionând și încălcând noțiunea de intimitate și expunând-o dimensiunii publice.

Am vorbit în continuare despre aspecte care ar fi trebuit să rămână ascunse ochilor publicului. Realitatea vieții în locuințe a rămas într-o mare măsură într-adevăr privată, deoarece ambii scriitori au fost reticenți în a o expune în scrierile lor. Dimpotrivă, marea majoritate a deținuților din ghetou sufereau de o lipsă de intimitate și dreptul la viață privată în interiorul locințelor. Ringelblum nu a scris niciodată relatări despre sfera privată, deoarece jurnalul său s-a axat pe derularea evenimentelor. Nu era numai lipsit de etică să încalci intimitatea oamenilor scriind despre ei în jurnal, dar astfel de conținuturi nu erau considerate de natură istorică în cel mai pur sens al cuvântului. În schimb, Ringelblum a scris despre sfera publică și a tratat doar sporadic sfera privată. Cu toate acestea, cei care lucrau pentru el la *Oneg Shabbat* au realizat interviuri private cu oameni obișnuiți, care includeau și detalii personale. Conținutul acestor relatări a fost folosit de cercetătorii *Oneg Shabbat* pentru a reconstitui evenimente istorice, și nu pentru a analiza cazuri particulare.

Relatările lui Ben-Shem sunt diferite, deoarece se pare că în mare parte au fost scrise în perioada în care a stat ascuns. Deși nu a furnizat un număr mare de portrete individuale, se pare că a scris despre viața câtorva oameni despre care știa cu siguranță că nu mai erau în viață atunci când și-a editat jurnalul pentru publicare. În plus, natura personală a însemnărilor lui Ben-Shem i-a permis să prezinte portrete individuale, deoarece genul abordat de scrierile sale nu impunea limitări în acest sens.

Ambii autori fac aluzie la pierderea intimității, atât în sfera publică, cât și în cea privată. În plus, textele lor dezvăluie modul în care viața în ghetou eroda constant și violent noțiunile de public și privat. Condițiile de viață din ghetou transformau spațiul într-un domeniu haotic și abstractizat. Ceea ce caracteriza modul acela de viață era faptul că spațiul nu mai reprezenta un panoptic, ci mai degrabă o utopie sau o distopie, un spațiu în afara sincronizării și care era opus conceptului

de armonie. Ghetoul a devenit un spațiu opus conceptului de lebensraum, s-a transformat într-o zonă a morții în care condițiile de viață cauzau moartea, iar elementul uman lupta nu numai cu resursele fizice, ci și prin intermediul scrisului.

Următorul pas în politica nazistă a fost înconjurarea ghetoului cu ziduri înalte și închiderea evreilor în spatele acestora. Aceasta a reprezentat încă o dată o divizare a orașului, iar maniera în care au fost separați evreii de polonezi a fost de această dată mai specifică și mai clară. Ghetoul era localizat în inima orașului, împiedicând mișcarea polonezilor și cu precădere pe cea a evreilor. În mod cât se poate de ciudat, ridicarea zidului a fost un fapt acceptat de către evrei, deoarece în acest mod dușmanii lor, respectiv germanii, îi protejau împotriva abuzurilor polonezilor. Deși inițial evreii au crezut că forțelor germane le va fi interzis accesul în ghetou, s-au înșelat. Germanii au continuat să pătrundă în acest spațiu, însă în număr mult mai mic.

Deși în acea perioadă a existat o oarecare protecție împotriva violenței și abuzurilor arbitrare, situația din ghetou semăna din ce în ce mai mult cu cea dintr-un panoptic, nu numai datorită structurii, ci și a realității din interior. Politica germană a condus în curând la foamete urmată de un val de epidemii, care au condus la creșterea devastatoare a numărului de decese. În ghetou, accentul s-a mutat de la violențele zilnice la foame și boală. În mod neașteptat, lucrurile au luat o cu totul altă turnură când au început lichidările și s-au introdus magazinele versus Umschlagplatz ca două elemente ale contrastului între viață și moarte. Magazinele, care reprezentau viața în acest nou univers distorsionat au redefinit noțiunile de public și privat pe de o parte și de viață și moarte, pe de altă parte. După toate aparențele, viața în magazine venea cu amenințarea morții, însă aducea fericire în comparație cu Umschlagplatz. Ce conta era să fii în magazine, aceasta fiind o garanție a vieții, nu neapărat a hranei. În mod evident, intimitatea era un lux care nici nu putea fi menționat în asemenea condiții, însă comunitatea oferea o oarecare doză de confort.

Sfera publică a ghetoului e explorată prin intermediul fotografiei. Și Ringelblum și Ben-Shem au optat pentru adoptarea noțiunii de fotografie, pe care au considerat-o un mediu corect și obiectiv pentru reprezentarea vieții din ghetou. Deși niciunul dintre ei nu avea o cameră de luat vederi, ambii autori s-au străduit să ofere descrieri verbale și să înlocuiscă imaginile cu cuvintele. Din punctul lor de vedere, imaginile vorbeau mai clar decât orice altă formă de reprezentare, de aceea multe din descrierile lor se centrează pe elementul vizual. Din această perspectivă nu

existau „neînțelegeri” între evrei și germani. Aceștia din urmă puneau mare preț pe fotografie și, așa cum a mărturisit Ringelblum, "Fotografiau totul"¹⁷ atât gărzile, cât și polițiștii germani având cu ei aparate de fotografiat.

La pasiunea pentru fotografie a germanilor evreii au răspuns cu respectul pentru descrierile care se bazau pe elementul vizual ca reprezentare a obiectivității și atitudinii imparțiale. În acest sens, ambele părți au considerat imaginea ca fiind cel mai loial și de încredere mijloc de a reprezenta realitatea. Cu toate acestea, complexitatea reprezentării, în special reprezentarea vizuală, devine evidentă printr-o analiză a imaginilor din sfera publică. Într-adevăr, nu toate încercările germane au fost menite să-i prezinte pe evrei drept degenerați, dar ceea ce Ministerul Propagandei a încercat să înregistreze a fost cu intenția premeditată de a reprezenta o imagine deplorabilă cu privire la evrei. Imaginea verbală cu care au răspuns evreii, străduindu-se să imite vizualul și evitând interpretările sau exprimarea emoțiilor, și-a atins obiectivul, deoarece a expus efectele procesului prin care ființelor umane le-au fost negate mijloacele de existență. Între timp, au dezvăluit și cât de dificil era să rămâi imparțial, având în vedere deteriorarea continuă. În acest sens, imaginea verbală evreiască s-a transformat într-un soi de subtitrare care lipsea din imaginile naziștilor.

4. Considerații teoretice

În prezenta disertație am utilizat teoria lui Henri Lefebvre ca și cadru general pentru discutarea aspectelor legate de spațiu în jurnalele lui Emanuel Ringelblum și Reuven Ben-Shem. Potrivit lui Lefebvre, producerea spațiului se bazează pe trei factori independenți:

1. Practica spațială, care descrie dimensiunea fizică; ce fel de acțiuni sociale se desfășoară și unde au loc acestea.
2. Reprezentări ale spațiului; cum este conceput spațiul în mod abstract prin planuri, scheme, desene, etc., toate produse de agenți ai autorității, precum ingineri sau arhitecți. Acesta este un sistem de semne și coduri folosit pentru a organiza și direcționa relațiile spațiale. Este vorba de locul în care agenții autorității produc o imagine abstractă a spațiului în termeni de cunoaștere, ideologie și cultură.

---

¹⁷ Emmanuel Ringelblum, op. cit., p. 28.

3. Spațiul trăit sau reprezentativ, în care un individ experimentează spațiul prin intermediul simțurilor, memoriei, sentimentelor și care poate fi implicat în scris sau în artă.¹⁸

Modelul lui Lefebvre a evidențiat tensiunea dintre aceste trei tipuri de spații ca rezultat al presiunii care conturează viața oamenilor de deasupra, exercitată de autorități asupra celor pe care îi conduc. Lefebvre pare să stabilească o analogie între noțiunea de spațiu și formele biologice, în care spațiul este ceea ce se întâmplă sub sau în interiorul unei forme date. Altfel spus, spațiul nu reprezintă o formă pură, ci un ansamblu de fenomene care definesc acea formă. Astfel, dacă spațiul este întotdeauna social, atunci nu numai că societatea produce lucruri într-un anumit spațiu, dar producția societății definește spațiul.¹⁹ Conceptul de spațiu utilizat în cadrul cercetării noastre încearcă să exploreze relația între spațiul fizic al ghetoului din Varșovia, zonă formată prin ruperea unui spațiu care exista deja, respectiv Varșovia; reprezentări ale spațiului exercitate de ocupanții germani și spațiul de viață, modul în care era acesta conceput în cadrul spațiului estrâns al ghetoului prin intermediul scrierilor din timpul războiului aparținând lui Emanuel Ringelblum și Reuven Ben-Shem.

Spre deosebire de experiența ghetoului din Europa medievală, practica spațială în ghetoul din Varșovia, sau cartierul evreiesc, cum îl numeau germanii, a fost menită să îi izoleze pe evrei și să taie toate relațiile dialectice între ei și lumea înconjurătoare. Mai mult, din punct de vedere material, rezidenții ghetoului au devenit dependenți de forțele de ocupație germane care alocau resurse aproape inexistente existenței evreilor. Rezidenții ghetoului trebuiau să se descurce cu resursele extrem de limitate care le erau alocate fiind în același timp total separați de spațiul mai extins care îi includea. Mai mult, noțiunea de negociere cu autoritățile, o capacitate pe care evreii și-au perfecționat-o în lungii ani de exil, era în majoritatea cazurilor ridiculizată în ghetoul din Varșovia, unde germanii nu dădeau aproape deloc atenție prizonierilor. În cazul în care aveau loc negocieri de acest tip, germanii nu ezitau să-i mintă pe evrei sau să-și încalce înțelegerile.

Cel de-al doilea spațiu, al reprezentărilor, este marcat de restricții ce includ deciziile cu privire la forma, structura și accesibilitatea spațiului. Restricțiile îi privau

---

¹⁸ Henri Lefebvre, op. cit., p. 38-39

¹⁹ Ibidem, p. 93-94.

pe deținuți de mijloacele vitale de subzistență, nu numai de hrană, ci și de alte facilități, precum materiale pentru haine sau servicii de prim ajutor. Orice mișcare a evreilor sau a bunurilor din și înspre ghetou era interzisă, în timp ce germanii sau forțele auxiliare puteau intra și ieși din ghetou după bunul plac. Aceste restricții erau încălcate atât de evrei cât și de gărzi. Evreii încercau să aducă pe ascuns hrană, materiale sau chiar persoane, în timp ce gărzile fie își exercitau puterea asupra acestora în cele mai brutale moduri, fie cooperau cu ei în schimbul mitei. Ghetoul a fost, de asemenea, un tip de model pentru modul în care germanii se purtau cu evreii, motiv pentru care adesea, în pofida interdicțiilor oficiale, gărzile îi lăseau pe soldații Wehrmacht să circule liber în și în afara ghetoului.²⁰ În schimb, dincolo de porțile ghetoului erau grupuri de polonezi care îi așteptau pe evreii cărora le era permisă ieșirea ca să-și exercite abuzurile asupra lor.

Spațiul locuit de evrei în ghetou era sub toate aspectele legat de moarte. Ghetoul era un tărâm al nimănui, unde toți își puteau exercita abuzurile și ura față de evrei. Mai mult de cât atât, în acel spațiu restrâns erau aruncați din ce în ce mai mulți oameni, dizlocați din viețile lor și cărora nu li se ofereau niciun fel de resurse. Locuințele din ghetou nu erau suficiente pentru a-i adăposti pe locuitori, astfel că familii întregi locuiau în același apartament, ceea ce afecta grav și condițiile de igienă.

De nicăieri altundeva nu reiese mai clar legătura între locație și formarea identității ca în cazul ghetoului sau, conform lui Lefebvre, "... fiecaare corp *este spațiul și are spațiul propriu*: se produce pe sine în spațiu și, de asemenea, produce respectivul spațiu."²¹ Altfel spus, există un impact reciproc între spațiu și dezvoltarea psihologică și socială a identității unei persoane. Psihologii sociali și de mediu susțin că identitatea de sine a unei persoane este strâns legată de identitatea locului, deoarece este creată de o multitudine de experiențe.²² Astfel spațiile joacă un rol semnificativ în dezvoltarea personală, care influențează în mod direct formațiile sociale, practicile culturale și acțiunile politice.

---

²⁰ Time Cole, *Holocaust Landscapes*, London: Bloomsbury Publishing, 2016, ediție Kindle, locație 822-831. Cole a discutat despre mișcarea locurilor obstructionate datorită barierelor fizice, dar și barierelor invizibile precum zone afectate de anumite boli sau zone care erau pázite de anumiți jandarmi brutali.

²¹ Henri Lefebvre, op. cit., p. 170.

²² Steve Kirkwood, Andy McKinlay, Chris McVittie, "The Mutually Constitutive Relationship between Place and Identity: The Role of Place-Identity in Discourse on Asylum Seekers and Refugees", *Journal of community & applied social psychology*, J. Community Appl. Soc. Psychol., 23, Wiley Online Library, 2013, p. 456.

Mai mult, teoria lui Lefebvre explică și modul în care sfera privată este afectată de cea publică și cum, una, în multe privințe, o reflectă pe cealaltă. Lefebvre susține că în relația dintre exterior și interior, exteriorul influențează modul în care este organizat interiorul, deoarece exteriorul întruchipează regulile care guvernează spațiul.²³ Într-adevăr, în ghetoul din Varșovia, exteriorul a dat tonul interiorului, deoarece natura haotică a străzilor ghetoului s-a reflectat în sfera privată.

Pe de o parte, regulile introduse în interiorul ghetoului au creat un spațiu evreiesc, dar, pe de altă parte, dinamica rezultată din restricțiile disciplinare din ghetou în realitate a transformat acel spațiu evreiesc într-un teritoriu nesustenabil. Scopul ghetourilor în general, inclusiv al celui din Varșovia, pare să fi fost de a arăta cât de degradată era viața evreilor. Străzile din Varșovia au demonstrat cu siguranță acest lucru, dar la fel a făcut și interiorul locuințelor ale căror condiții erau atât de îngrozitoare încât au impus o nouă formă de intimitate, total necunoscută nu numai evreilor, ci și ființelor umane în general. Modul în care aceste condiții au afectat spațiul de trai atât al lui Ringelblum, cât și al lui Ben-Shem, a fost analizat în scrierile lor din timpul războiului.

CONCLUZII

În ceea ce privește prima întrebare de cercetare, analiza scrierilor a arătat că evreilor le-a luat ceva timp să înțeleagă legătura dintre paradigma istorică și politică nazistă a micșorării spațiului și scopul final al crimei organizate. Dimpotrivă, viața așa cum a fost trăită în ghetou a fost adesea concepută ca fiind fără tăgadă un drum spre moarte, dar acest lucru a fost atribuit condițiilor extrem de precare în care au trăit evreii. Cu alte cuvinte, moartea a fost concepută ca derivând din acele condiții și nu din simpla încarcerare în spații închise. Jurnalele au dezvăluit, de asemenea, că provocările manipulării spațiului nu au fost abordate ca atare, iar răspunsurile evreiești nu au derivat din schimbările spațiale impuse de naziști, ci au fost în primul rând legate de lipsurile acute de materiale și bunuri și mai apoi de exterminare.

O altă întrebare de cercetare s-a referit la modul în care lipsa precedentelor de acțiuni naziste a produs impact asupra concepției evreilor cu privire la Soluția Finală așa cum s-a dezvoltat aceasta pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial.

Această abordare indică relația între calitatea spațiului și efectele acesteia asupra evreilor, conducând la crearea unei corelații între condițiile de viață din ghetou și volumul de documentare scrisă, care include și arhiva *Oneg Shabbat*. În orice caz, această corelație s-a inversat odată cu diminuarea spațiului. Când au început deportările, perspectivele s-au schimbat, deoarece lipsa extremă de alimente și alte bunuri a devenit secundară, iar micșorarea spațiului de trai a însemnat că viața însăși era negată. Simultan, odată cu reducerea spațiului, scrisul a fost afectat atât la nivel conceptual, cât și la nivel concret. După cum am menționat anterior, evenimentele incredibile din ghetou au infirmat orice intimitate și, în același timp, au adus oamenii la capătul puterilor. În astfel de condiții, nu numai că era aproape imposibil de scris, dar, pentru majoritatea oamenilor, părea de prisos, având în vedere atrocitățile din jur și necesitatea urgentă de a găsi modalități de supraviețuire.

Astfel, în ceea ce privește ultima întrebare de cercetare, care se referă la modul în care evreii au făcut față la provocările manipulării spațiului și la măsura în care cei doi scriitori au făcut dovada conceptualizării evenimentelor istorice la care au asistat, se pare că scrisul, o noțiune foarte apreciată, a devenit în mod distinct dependentă de micșorarea spațiului. Atunci când spațiul a fost redus până la limita la care evreilor le-au fost negate însușirile umane ca abordare paradigmatică, respectiv când în mod oficial nu a mai fost acordată niciun fel de semnificație noțiunii de familie, când indivizii erau priviți doar ca bucăți de „carne” pentru deportări sau pentru munca silnică, când carnea și sângele lor au încetat să mai conteze, majoritatea au fost incapabili să-și continue viața. Din acest punct de vedere, nu a fost vorba doar de anihilarea fizică a atâtor de mulți oameni, pe cei care au rămas în viață, totuși, pierderile și neajutorarea i-a ucis de vii. Altfel spus, crearea aceluia univers al ghetoului urmată de procesul de restrângere a spațiilor până la limita corpului omenesc a ajuns să îiucidă pe acei oameni înainte de moartea lor fizică.

Noutatea cercetării noastre rezidă în crearea unui model care a combinat studiul jurnalelor din perspectiva teoriei lui Lefebvre din *The Production of Space (Producerea Spațiului)* și a utilizat analiza narațiunii și tehnici de lectură detaliată pentru a înțelege relația între spațiu și condițiile care permit producerea spațiului. Studiul acestor jurnale a indicat că limbajul este un vehicul al spațiului care poate introduce ordinea în haos. Cu privire la Ringelblum și Ben-Shem, deși scrisul a părut să funcționeze ca răspuns predictibil legat de carierele lor profesionale, unicitatea constă în îmbrățișarea ideii de a scrie un jurnal în loc de alte forme literare. Valoarea

literară a jurnalelor a conferit inițial continuitate, deoarece acestea permit un final nedefinit, acest tip de text nefiind supus constrângerilor literare. Un jurnal poate fi început fără a necesita formularea unui final coerent, fiind astfel independent de conținut.

Așa cum am menționat anterior, modelul lui Lefebvre a introdus o abordare bazată pe trei factori independenți.²⁴ Potrivit acestui model, jurnalele au fost analizate din perspectiva conținutului reflectând capacitatea lor de a funcționa ca spațiu evreiesc și utilizând analiza narațiunii și tehnici de lectură detaliată. Am supus analizei două categorii, și anume sfera publică și cea privată și modul în care acestea au fost reprezentate în jurnale.

Deoarece ambii autori au preferat perspectiva fotografică, consemnând viața din ghetou ca și cum scenele ar fi fost filmate sau fotografiate, textele au fost analizate din aceeași perspectivă. Acest demers a fost cu precădere provocator atunci când ne-am referit la sfera privată, deoarece noțiunea de vizibilitate nu a fost folosită în mod consistent în această sferă. Pornind de la analiza a ceea ce autorii au spus despre propriile documente se pare că pentru ambii a fost important să prezinte evenimentele din ghetou în cea mai obiectivă manieră posibilă. În timp ce Ringelblum și-a expus metodologia prin sublinierea mijloacelor utilizate pentru a conferi autenticitate cuvintelor care funcționează ca un aparat de fotografiat, Ben-Shem și-a exprimat intenția de a reprezenta ghetoul în mod veridic, fără a face referință la o metodologie anume, jurnalul său fiind inițial scris pentru a povesti familiei despre evenimentele prin care a trecut; autorul se baza pe propria sa reputație ca garanție a veridicității textului său.

Cea de-a doua întrebare de cercetare se referea la înțelegerea impactului pe care această situație unică în istoria omenirii l-a avut asupra locuitorilor din ghetoul din Varșovia din punct de vedere social, psihologic și fizic. Spațiul reprezentării este constituit dintr-o serie de limitări, atât fizice – lipsurile materiale și interzicerea mișcării și deplasării care afecta spațiul de trai non-evreii erau relativ liberi, în timp ce evreii erau condamnați la încarcerare. Teoria lui Lefebvre referitoare la relațiile spațiale între interior și exterior explică modul în care aria restricționată a ghetoului oferea spații de locuit inadecvate nu numai pentru evreii din Varșovia, ci și pentru o altă categorie de populație, refugiați pentru care condițiile de trai și locuințele erau și

---

²⁴ Henri Lefebvre, op. cit., p. 38-39

mai precare. Apartamentele și centrele pentru refugiați nu mai erau axate pe familie; acestea erau supra-aglomerate de străini care nu aveau nici un moment de pace sau liniște. De fapt, în ghetou formarea unui sentiment de apartenență era absolut imposibilă. Spațiul era definit de deficiențe severe care aveau un impact devastator asupra capacității fizice și psihice a oamenilor de a îndura și care exercitau o presiune extremă asupra indivizilor, familiilor și societății în general.

Cu toate acestea, sfera privată nu a fost dezvăluită, ci a fost doar insinuată în jurnalul Ringelblum, în timp ce Ben-Shem discută ocazional despre familia sa și despre alte probleme personale ale unor alte persoane, făcând referire și la propria imagine de sine care a fost afectată de incapacitatea sa de a asigura traiul propriei familii. Totuși, se pare că niciunul dintre autori nu a considerat sfera privată ca ținând de domeniul istoriei, ceea ce a constituit un alt motiv pentru care astfel de informații lipseau din jurnalul istoric al lui Ringelblum, în timp ce erau prezentate sporadic și în mod limitat de către Ben-Shem.

Lefebvre susținea că, în relația dintre exterior și interior, exteriorul întruchipa regulile care guvernează spațiul și influența modul în care interiorul era organizat. Prin urmare, psihanaliza spațiului ar dezvălui ceea ce el a denumit „spațiul burghez”²⁵, separarea până la represiune între intim și extrinsec. Examinarea ghetoului din Varșovia sugerează o inversare a „spațiului burghez”, deoarece prin definiție ghetoul era un loc obstructiv destinat evreilor și constând în restricții disciplinare care vizau distrugerea spațiilor evreiești. În acest fel, se pare că ghetourile, inclusiv ghetoul din Varșovia, au fost construite pentru a demonstra cât de degenerată a fost existența evreilor.

Utilizarea reprezentării verbal-vizuale creează un paradox, așa cum relevă lectura detaliată. Pe lângă prezentarea unei imagini de precizie chirurgicală a ghetoului, autorii reușesc să evite sfera personală și să o înlocuiască cu reprezentarea tipologică a unei serii de fenomene începând cu cerșitul în diverse forme. În acest mod a fost protejată intimitatea persoanelor descrise, care în loc de a fi menționate individual sunt transformate în reprezentanți ai unui fenomen. În plus, abordarea fotografică permite martorilor să păstreze distanța emoțională. Tehnica nu reușește întotdeauna, deoarece unele cazuri sunt mult prea impresionante și tragice, precum cazul copiilor cerșetori pe care Ringelblum și Ben-Shem îi menționează în repetate

---

²⁵ Ibidem, op. cit., p. 315.

rânduri. Însă eforturile lor se proiectează asupra încercărilor naziștilor de a face exact contrariul, deoarece documentarea fotografică a războiului pe care aceștia au realizat-o era menită să-i reprezinte pe evrei în cea mai proastă lumină posibilă. Această documentare include fabricarea de scene care îi arată pe germani protejându-i pe evrei sau încercarea ulterioară de a face un documentar despre ghetou, un material care nu poate fi numit documentar și care include o serie de imagini fabricate sau regizate care îi prezintă pe evrei ca fiind complet degenerați.

Dezintegrarea spațiilor s-a manifestat cel mai flagrant atunci când ghetoul a fost fragmentat, lăsând trei zone separate și distincte a căror natură se schimbă drastic: rămășițele ghetoului mare care se învecina cu Umschlagplatz și magazinul fabricanților de perii, zona principală a magazinului din mijlocul fostului ghetou și al magazinului Többens din ceea ce a fost partea sudică a fostului ghetou. Au fost create două spații opuse, dar similare, noi ca scop și formă: Umschlagplatz și magazinele. Primul a reprezentat tortura și moartea, iar cel de-al doilea, viața, care, deși era chinuitoare, era totuși viață. În această disertație am ales să mă refer doar la magazine, în special la cel al lui Schilling, unde Ben-Shem a găsit refugiu împotriva deportării.

Lefebvre a vorbit despre relațiile paralele și reciproce dintre exterior și interior, precum și despre importanța separării acestora. Zonele de magazine reprezentau opusul acolo unde nu exista o separare, în special în perioada marii deportări. Existența era la limită unui cuțit, deoarece oamenii erau literalmente vânați, mai întâi în afara magazinelor și foarte repede și în interior. Relațiile umane, cum ar fi familia, au fost abolite cu totul, bărbații fiind considerați o simplă marfă. Teama de moarte i-a salvăcit pe locuitori, determinând multe femei și copii și „legalii” să rămână împreună, să doarmă în magazine, să-și ascundă existența într-o încercare disperată de a-și salva viața. Acest lucru a dus la prăbușirea oricărei noțiuni de vizibilitate, inclusiv a intimității, care a devenit complet expusă, contribuind la distrugerea oricăror trăsături umane ale evreilor.

Cercetarea noastră încearcă să demonstreze relația dintre vizibilitate și spațialitate așa cum a fost introdusă de naziști. Conceptul de Lebensraum a constat în definirea a ceea ce ar trebui să apară în spațiu și a ceea ce ar trebui interzis. Așa cum fusese important ca evreii să fie vizibili forțându-i să poarte banderole, de exemplu, aceeași vizibilitate a devenit intolerabilă și a dus la anihilarea lor. Acest lucru nu s-a întâmplat înainte ca vizibilitatea lor să fi fost expusă într-o manieră cât se poate de

degradantă, exploatându-i în toate modurile, începând cu satisfacerea fanteziilor naziste cu privire la omniprezenta evreiască, forțându-i să subziste în condiții inumane, transformându-i în sclavi și ucigându-i în cele din urmă. Această serie de efecte în oglindă create în zonele evreiești i-a ajutat pe naziști să interiorizeze alteritatea evreilor, deoarece granițele dintre interior și exterior au fost abolite în moduri diferite.

Ringelblum și Ben-Shem s-au bazat pe vizibilitate, dar documentarea lor arată că nu au fost atrași în această capcană a aparențelor. Ei au arătat că oamenii întemnițați unii peste alții ca într-o cușcă și privați de resursele vitale nu sunt o reflexie a evreilor în particular, ci a oricăror ființe umane forțate să trăiască în asemenea condiții și circumstanțe. Textele lor au expus încercările distorsionate și pervertite ale naziștilor de a introduce asemenea reflexii în oglindă. În timp ce naziștii au abolit granițele, referindu-se la fenomenele din ghetou din perspectivă tipologică, scrierile lui Ringelblum și majoritatea consemnărilor lui Ben-Shem au restabilit demnitatea evreilor. Perspectiva chirurgicală pe care au adoptat-o le-a permis, pe de o parte, să păstreze anonimatul persoanelor menționate și pe de altă parte să arate la ce erau reduși oamenii. Același efect este produs și de evitarea descrierii unor locuințe private, dublată de descrierea suferințelor din ghetou. Aderarea la ceea ce este vizibil în textele lor reflectă sfera privată, pentru că mulți se străduiau să fie vizibili și observați; vizibilitatea s-a dovedit a fi unica lor șansă de supraviețuire.

Autorii jurnalelor au examinat tensiuni clar manifestate între dorința de a consemna și de a evita încălcarea și degradarea a ceea ce consemnau. O examinare atentă a relațiilor introduse între spațiu și vizibilitate, în raport cu aspectele public-privat, personal-comunitar și intim-extrinsec, poate oferi puncte de vedere unice și valoroase pentru a înțelege în continuare natura experiențelor din timpul Holocaustului și semnificația lor cu privire la spațiu. Lacunele conceptuale pe care le-au experimentat victimele, împreună cu schimbările frecvente în tiparele de gândire, așa cum au fost expuse de germani, au făcut imposibilă pentru evrei înțelegerea evenimentelor care se petreceau în jurul lor.²⁶

Prezenta cercetare contribuie la domeniul cunoașterii printr-o serie de aspecte. În primul rând, așa cum am menționat, jurnalul-mărturie-memorii al lui

---

²⁶ Boaz Neumann, גוף שפה, מרחב, מרחב, מרחב, מרחב (The Nazi Weltanschauung, Space, Body, Language), Haifa: Haifa University Publishers, 2002, (ebraică), p. 97.

Reuven Ben-Shem nu a mai constituit subiectul unei cercetări doctorale.²⁷ Acest demers a presupus o muncă de arhivă pentru studiul vieții sale personale, precum și al evenimentelor descrise în versiunea sa descifrată a manuscrisului original care, din păcate, în acest moment, rămâne în mare parte ilizibilă. În acest sens, studierea jurnalului lui Ben-Shem a presupus un efort uriaș datorită referințelor sale istorice, precum și în încercarea de a plasa această lucrare în concordanță cu alte lucrări de acest gen. În timpul demersului de cercetare, am găsit informații pe baza cărora putem afirma că cel puțin unele părți ale manuscrisului au fost scrise în timpul în care a stat ascuns. După cum am menționat anterior, aceste informații au fost deja publicate în 1982 de Joseph Kermish, fiind menționate și în articolul din 2010 semnat de Laurence Weinbaum.²⁸ Cu toate acestea, așa cum a sugerat Weinbaum manuscrisul ar putea fi sincron, motiv pentru care în etapa ulterioară a cercetării am tratat ca atare jurnalul lui Ben-Shem. Am împărtășit rezultatele cercetării mele cu coordonatorul meu de doctorat, prof. dr. Marcela Sălăgean, căreia i-am scris pe 22 ianuarie 2019. În octombrie 2019, când am intrat în legătură cu Dr. Bella Gutterman de la *Yad Vashem* care lucra la o ediție științifică a jurnalului lui Ben-Shem, am împărtășit și această informație profesorului meu coordonator.

În al doilea rând, aplicarea lecturii detaliate și a abordărilor narative în analiza spațialității din aceste jurnale în mod specific, a permis o explorare a subtextelor, investigând nu numai modul în care informațiile au fost prezentate, ci și expunând ceea ce autorii au părut să aleagă să nu discute. Această abordare metodologică interdisciplinară a presupus analiza narativă culturală și epistemologică, care a permis dezvăluirea semnificațiilor și implicațiilor pe care autorii le-au atribuit lumii conceptuale din care provin, pe de o parte, și, pe de altă parte, dezvăluirea efortului de a lega această lume de evenimentele pe care le trăiau.

Textele lor, sau mai degrabă actul de a scrie, a izvorât inițial din reacția tipică a evreilor ca răspuns la greutățile vieții, formulată încă din secolul al 19-lea de Dubnow în abordarea teoretică pe care acesta a propus-o pentru documentare. Pentru Ringelblum, angajarea în acest proces de consemnare în forma unui jurnal și dezvoltarea acestuia a fost legată nu numai de abundența și viteza cu care se

---

²⁷ Nadav Menuhin, "הזעקה גברה על כוונותי: זהויות וערכים במבחן בכתבי השואה של רחל אירבך וראובן פלדשוה" (*The Cry Overcame My Intentions', Identities and Values Under Trial in the Writings of Rachel Auerbach and Reuven Feldschuh*), 2015, Jabotinsky Institute, Tel-Aviv, 475 – 8כ, (Hebrew).

²⁸ Joseph Kermish, "בשולי 'פנקס הרשימות' של בן-שם" (Margined-notes to Ben-Shem's 'Note-Book'), *Massuah Yearbook*, Vol 10, Kibbutz Tel Yizhak: Massuah, 1982, (ebraică), p. 52.

petreceau evenimentele, ci și de scopurile istorice pe care el însuși le-a enunțat. Pentru Ben-Shem, se pare că însăși existența versiunii descifrate a jurnalului său original indică gradul în care viața sa a fost marcată de cei șase ani de război, fiind inițial văzută prin prisma războiului și ulterior ca o consecință a acestuia.

Indiferent de diferențele dintre ele, textele relevă tensiunea dintre memorie și istorie. Ringelblum a scris de dragul istoriei, dar natura evenimentelor a făcut ca istoria și memoria să se confunde, mai ales în *Writings in Hiding*, când practic toți evreii din Varșovia dispăruseră. Ben-Shem pare să fi fost forțat să scrie din cauza memoriei, ca să nu fie uitat, iar apoi, după război, de dragul istoriei, mărturiile sale fiind percepute din ce în ce mai pregnant ca documente istorice.²⁹ În acest sens, dimensiunea personală și cea comunitară s-au unit ca și istorie a unor personalități individuale care, cel puțin în timpul Holocaustului, s-a confundat și s-a contopit cu cea a comunității.

În cele din urmă, încercarea de a consemna traseul evreilor în timpul războiului prin tehnica fotografică verbală ca mijloc suprem de reprezentare obiectivă, a arătat că termenul de obiectivitate a fost înțeles diferit de fiecare dintre autori. Astfel, se pare că pentru a obține o imagine mai clară, combinația între abordarea științifică a Ringelblum și observațiile de factură emoțională și psihologică ale lui Ben-Shem, conferă o descriere mai precisă a ghetoului. Într-adevăr, Ringelblum însuși era foarte conștient de deficiențele pe care le-ar putea crea o narațiune și, în acest sens, combinarea ambelor perspective în cadrul cercetării noastre corespunde metodologiei lui Ringelblum. Descrierea aceluiași eveniment din perspective diferite redă o imagine mai fidelă a respectivului eveniment. Așa cum fotografiile nu pot fi pe deplin înțelese fără informații suplimentare, narațiunile lui Ben-Shem pot fi privite ca subtitrările care lipseau din narațiunile concise și condensate ale lui Ringelblum.

Cuvinte cheie: Jurnal, Mărturie, Politică, Istorie, Holocaust, Ghetoul din Varșovia, Scris, Spațiul evreiesc, Narațiune

---

²⁹ Berber Bevernage, *History, Memory, and State-Sponsored Violence, Time and Justice*, UK: Taylor & Francis, 2012, p. 15-16.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Surse primare

Feldschuh (Ben-Shem) Reuven, זיכרונות עדויות ויומנים, *Testimonies, Diaries and Memoirs Collection*, Record Group 0.33, File Number 959, Jerusalem: Yad-Vashem Archive, (ebraică).

Ringelblum Emmanuel, גטו ווארשה: ספטמבר 1939-דצמבר 1942 (*Diary and Notes from the Warsaw Ghetto, September 1939 - December 1942*), Vol 1, Jerusalem: Yad-Vashem, Ghetto Fighters' House, 1994, (ebraică).

Ringelblum Emmanuel, כתבים אחרונים, יחסי פולנים – יהודים, ינואר 1943 - אפריל 1944 (*Last Writings, Polish-Jewish Relations, January 1943-April 1944*), Jerusalem: Yad-Vashem, Ghetto Fighters' House, 1994, (ebraică).

Ringelblum Emanuel, כתבים פון געטא, באנד איינס, טאגבוך (1942 -1939) (*Writings from the Warsaw Ghetto, Volume 1, 1939 -1942*), Tel-Aviv: I.L. Peretz Publishing House, 1985, (idiş).

Ringelblum Emanuel, כתבים פון געטא, באנד צוויי (*Writings from the Warsaw Ghetto, Volume II*), Tel-Aviv: I.L. Peretz Publishing House, 1985, (idiş).

Archives

Kol Moshe, letter to Ben-Shem, the Ben-Shem family Archive, 19 October, 1979, (ebraică).

Menuhin Nadav, זעוונות: זעוונות וערכים במבחן בכתבי השואה של רחל אירבך, *"The Cry Overcame My Intentions', Identities and Values Under Trial in the Writings of Rachel Auerbach and Reuven Feldschuh*, 2015, Jabotinsky Institute, Tel-Aviv, 475 – 8, (ebraică).

Articole în engleză

Gareth Williams, "The genesis of chronic illness: narrative re-construction", *Sociology of Health and Illness*, Vol. 6 No. 2, 1984, pp. 175-200.

Kirkwood Steve, McKinlay Andy, McVittie Chris, "The Mutually Constitutive Relationship between Place and Identity: The Role of Place-Identity in Discourse on Asylum Seekers and Refugees", *Journal of community & applied social psychology*, J. Community Appl. Soc. Psychol., 23, Wiley Online Library, 2013, pp. 453-465.

Schrøder Simonsen S. Cecilie, "A Spatial Expansion of a Pocket-Size Homeland: Heinrich Heine's Construction of Jewish Space", *Partial Answers, Journal of Literature and the History of Ideas*, Vol. 14, no. 2, Baltimore: John Hopkins University Press, Jun 2016, pp. 303-321.

Spector-Mersel Gabriela, "Mechanisms of Selection in Claiming Narrative Identities: A Model for Interpreting Narratives", *Qualitative Inquiry*, 17(2), Sage, 2011, DOI: 10.1177/1077800410393885, pp. 172-185.

Weinbaum Laurence, "Shaking the Dust off, The Story of the Warsaw Ghetto's Forgotten Chronicler, Ruben Feldschu (Ben-Shem)", *Jewish Political Studies Review*, Vol. 22, No. 3/4, pp. 7-44, Fall 2010.

Cărți în engleză

Bevernage Berber, *History, Memory, and State-Sponsored Violence, Time and Justice*, UK: Taylor & Francis, 2012, p. 15-16.

Burguière André, *The Annals School, An Intellectual History*, USA: Cornell University Press, 2009.

Cole Tim, *Holocaust Landscapes*, London: Bloomsbury Publishing, 2016, Kindle Edition.

Felman Shoshana, "Education and Crisis, Or the Vicissitudes of Teaching" in Laub Dori M.D & Felman Shoshana, *Testimony, Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*, USA: Routledge, 1992, pp. 1-56.

Goldberg Amos, *Trauma in the First Person, Diary Writing During the Holocaust*, Bloomington, Indiana, USA: Indiana University Press, 2017.

Jockusch Laura, *Collect and Record! Jewish Holocaust documentation in early postwar Europe*, New York: Oxford University Press, 2012, Kindle Edition.

Kassow D. Samuel, *Who Will Write Our History? Emanuel Ringelblum, the Warsaw Ghetto, and the Oyneg Shabes Archive*, Bloomington: Indiana University Press, 2007.

Kohler Riessman Catherine, "Narrative Analysis", in: *Narrative, Memory & Everyday Life*, Kelly Nancy, Horrocks Christine, Milnes Kate, Roberts Brian, Robinson David (editors), Huddersfield: University of Huddersfield, 2005, pp. 1-7.

Kohler Riessman Catherine, *Narrative Methods for the Human Sciences*, USA: Sage, 2008.

Laub Dori, M.D., "Bearing Witness, or the Vicissitudes of Listening", in Laub Dori M.D & Felman Shoshana, *Testimony, Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*, USA: Routledge, 1992, pp. 57-74.

Lefebvre Henri, *The Production of Space*, UK: Basil Blackwell, 1991.

Magnússon Sigurður Gylfi, "A West Side story and the one who gets to write it", in Magnússon Sigurður Gylfi and Szijártó M. István, *What is Microhistory? Theory and Practice*, New York: Routledge, 2013, pp. 134-146.

Magnússon Sigurður Gylfi, "Postscript: to step into the same stream twice" in Magnússon Sigurður Gylfi and Szijártó M. István, *What is Microhistory? Theory and Practice*, New York: Routledge, 2013, pp. 147-157.

Prais Lea, *Displaced Persons, Refugees in the Fabric of Jewish Life in Warsaw September 1939-July 1942*, Jerusalem: Yad-Vashem, 2015.

Articole în ebraică

Kermish Joseph, "בשולי 'פנקס הרשימות' של בן-שם" (Margined-notes to Ben-Shem's "Note-Book"), *Massuah Yearbook*, Vol 10, Kibbutz Tel Yizhak: Massuah, 1982, (ebraică), pp. 52-58.

Kol Moshe, "ד"ר ראובן בן-שם (פלדשוה)" (Dr. Reuven Ben-Shem [Feldschuh]), *Massuah Yearbook*, no. 9, Tel Aviv: Kibbutz Tel Yizhak: Massuah, April 1981, (ebraică), pp. 44-45.

Cărți în ebraică și idiș

Dreifuss (Ben-Sasson) Havi, *גטו ורשה – הסוף, אפריל 1942-יוני 1943*, Warsaw Ghetto – *The End, April 1942-June 1943*, Jerusalem: Yad Vashem, 2017.

Neumann Boaz, *ראיית העולם הנאצית, מרחב, גוף שפה*, *The Nazi Weltanschauung, Space, Body, Language*, Haifa: Haifa University Publishers, 2002, (ebraică).

Haskel Amir, "ד"ר ראובן פלדשו (בן שם) והיומן הגנוז" (Dr. Reuven Feldschuh [Ben-Shem] and The Archived Diary), 18.9.2011, (ebraică).

<https://meyda.education.gov.il/files/noar/yoman.pdf>. Accessed 13.03.2017. Haskel is a Brigadier-General and a Holocaust researcher .Accessed, 20.6.2020.